

Kouřil, Pavel

[Średniowieczne siedziby rycerskie w ziemi chełmińskiej na tle badań podobnych obiektów na ziemiach polskich. Materiały z sesji archeologiczno-historycznej, Bachotek 3—4 maja 1985.]

Archaeologia historica. 1988, vol. 13, iss. [1], pp. 649-651

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139806>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

(třešň, jablek, bezu a některých bylin) z jámy zadního dvorku jednoho obytného domu.

Poslední kapitolou je souhrn fotografických příloh, které uzavírají odkazy na uložení vyobrazených předmětů. Na čtyřech místech v knize je zařazeno šestnáct barevných fototabulek, obsahující výběr terénních záběrů (např. velmi názorně zachycený půdní profil), několik typických pohledů na město a jednotlivé historické stavby a ukázky některých charakteristických archeologických nálezů a luxusních předmětů. Každou stať sborníku doprovází samostatný poznámkový aparát obvyklý u prací historického zaměření (číslované poznámky na konci článku). Grafické a výtvarné provedení je již tradičně velmi kvalitní. Sborník má sice brožovanou vazbu a měkké desky, ale je tištěn na křídovém papíře, což dává vyniknout pérovkové a zejména fotografické dokumentaci. Je volen větší druh písma, který je přehledně členěn do dvou sloupců a odsazených odstavců s výraznými nadpisy. To usnadňuje práci s knihou a orientaci v textu především zahraničnímu čtenáři.

Příspěvky nezacházejí do archeologických podrobností, spíše přehledně informují a zobecňují (i s ohledem na písemné a ikonografické prameny). Sborník přináší nejen další cenný srovnávací materiál pro archeologa středověku, ale je i metodicky příkladnou ukázkou důsledného komplexního zpracování několikaletého rozsáhlého archeologického výzkumu na bázi týmové spolupráce několika odborníků.

ZDENKA MĚCHUROVÁ

Sredniowieczne siedziby rycerskie na ziemi chełmińskiej na tle badań podobnych obiektów na ziemiach polskich. Materiały z sesji archeologiczno-historycznej, Bachotek 3—4 maja 1985. Muzeum regionalne w Brodnicy, Instytut archeologii i etnografii UMK w Toruniu. Toruń 1987, 197 s., řada vyobrazení v textu.

Anotovaný sborník, zaměřený především na výsledky výzkumu opevněných šlechtických sídel v chełmské zemi, přináší na toto téma příspěvky směřované buď k všeobecné problematice týkající se těchto fortifikací anebo orientované na jednotlivé konkrétní lokality. Jejich autory jsou nejen archeologové, ale i historici, a pozitivní této spolupráce jsou v publikaci evidentní. Jde o jakýsi přehled současného stavu bádání, přičemž je poukázáno i na poněkud odlišný vývoj např. v Malopolsku i Slezsku, a to nejen z hlediska typologického a chronologického. Jisté však je, že pracoviště ve Velkopolsku a na Pomoří (hlavně Lodž, Toruň, Gdaňsk) jsou v těchto otázkách nejdále, i když i zde, jak vyplývá z jednotlivých textů, je k ideálnímu stavu ještě hodně daleko. Český čtenář zde najde mnoho poučného, škoda jen, že chybí většinou obrazová dokumentace nálezových situací i získaného materiálu, což s absencí cizojazyčného resumé činí publikaci, obzvláště v neslovanském světě, přes její nesporné kvality, prakticky nepoužitelnou.

Současný stav a perspektivy dalšího archeologického bádání pozdně středověkých feudálních sídel v chełmské zemi jsou námětem úvodní statě A. Koly. Autor shrnuje dosavadní poznatky a konstatuje, že označení „grodzisko stożkowane“ je třeba spíše chápat pouze jako synonymum pozdně středověkého nevelkého hrádka a ne jako konkrétní podobu tohoto výrazu (převážně ve tvaru kužele či jehlanu). Uvádí, že jsou takto označovány i útvary postrádající násyp a mající paralelu v časně středověkých hradišcích tzv. prstencovitého typu a rovněž se zmiňuje o tom, že tyto hrádky na kopečcích nejsou typické pouze pro stav rytířský, nýbrž je staví i všechny ostatní majetné kategorie obyvatelstva (sumarizuje zejména poznatky E. Krauseho a L. Kajzera). Dodává, že genezi sypaného kopečku (stožku) lze vyvádět z opevnění typu „motte“ západní proveniencie, avšak hovoří obecně o jeho věžovitém charakteru je více než sporné, jak o tom svědčí i výzkumy prováděné na některých těchto objektech. Dokumentuje současný stav a shledává, že zhruba v 301 vsích (z 636), kde měla střední, resp. drobná šlechta své majetky, bylo doposud zjištěno jen 21 opevnění (tj. 6—8 %),

z nichž archeologicky bylo zkoumáno pouze 12 [tj. 4 %], nejlépe pak Plemięta a Słoszewy. Některé z uvedených fortifikací měly výrazně strážní charakter a jde o křižácké lokace. Budovy na zemních násypch zde tedy nebyly nejrozšířenější formou šlechtického sídla — dvoru, valnou většinu představovala jen dřevěná zástavba bez zemního opevnění, čímž se vysvětluje jejich malé množství rozpoznatelné dnes v terénu. Plyne z toho, že věže s funkcí obranno-obytnou na násypch nejsou jedinou formou pozdně středověkého dvoru jakožto centra šlechtického majetku, což je v souladu s pozorováními i v jiných částech Polska. V dalším textu probírá autor jednotlivé lokality, přičemž shledává jistou závislost mezi formou násypu a jeho zástavbou.

Právní situaci chelmské šlechty ve středověku se zabývá A. Czacharowski, poukávající především na její postavení, práva a povinnosti v zemi a zvláště vůči řádu německých rytířů, který území na počátku 13. stol. získal (chelmské privilegium z roku 1233 a jeho pozdější mutace).

V poměrně rozsáhlé kapitole pojednává J. Powterski o opevněných šlechtických sídlech v chelmské zemi ve 13. stol., a to na základě rozboru pramenů písemných. Zjišťuje, že teritoriální struktura (systém) se zde vytvářela postupně a nikoliv podle vnějšího přineseného vzoru. Dokládá to mimo jiné i tím, že ještě před vytvořením křižáckého panství a jeho monopolu na povolování výstavby větších fortifikací (převážně kamenných), existovala opevněná panská sídla nejen zde, ale i na terénu Prus. Délka jejich přetrvávání je otevřenou otázkou a v této souvislosti připomíná příklad Plemięt, které byly funkční ještě v 15. stol. (vznik na konci 13. stol.), avšak je-li to výjimka či obecnější jev, musí být předmětem dalšího bádání, jmenovitě archeologického. Dále rozebírá vztahy mezi řádem, církví, šlechtou i polským státem, zabývá se vznikem jednotlivých panství, sleduje jejich další vývoj, držitele i majetkové převody, vztahy mezi Němci, Prusy a Poláky, to vše se zřetelem k opevněným sídlům, které nazývá „grody“. Upozorňuje na skutečnost, že u šlechtických lokací chybí na rozdíl od křižáckých založení zprávy o podhradích a dokládá, že drtivá většina hrádků byla dřevito-hlinité konstrukce. Z hlediska našeho území, především sv. Moravy a Slezska, je důležitý obsáhlý P. rozbor příslušníků rodiny Stangeů, kteří se zde objevují v průběhu 2. pol. 13. stol. (cf. Hrabová L., *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964; Kouřil P.—Žáček R., *Drobné středověké opevnění Lipina a jeho archeologický výzkum*, okr. Frýdek-Místek, AH 12, 1987). Ti se totiž výrazně v Prusích angažovali a po roce 1249 tu získali rozsáhlé majetky. Snaha o jejich udržení mohla souviset i s vyklizením pozic v českých zemích (po roce 1300 o nich nejsou zmínky). Důležité je osvětlení problému posloupnosti jednotlivých členů rodu, zejména v naší literatuře nerozlišených Dětricha I. a Dětricha II.

V kontextu s uvedeným je nutno upozornit na poslední článek ve sborníku od J. Pawłowského, rekapitulujícího dosavadní výsledky ještě nedokončeného archeologického výzkumu opevněného sídla v Stążkach (← Stembark ← Stangenberg), založeného v osmdesátých letech 13. stol. Dětrichem II. Stangem (v první fázi — konec 13. až poč. 14. stol., tu stálo nejméně sedm budov včetně obydlí feudála, které bylo nejspíše sloupové konstrukce).

Velmi zajímavé pojednání pochází od L. Kajzera, který si v titulu klade otázku, zda tzv. „gródki stożkowate“, jež označuje jako středověké dvory na kopcích, což dle něj spíše odpovídá historické realitě, byly skutečně zakládány střední, eventuálně drobnou šlechtou. Na příkladu rozboru písemných pramenů a jejich konfrontací se zjištěními archeologickými na teritoriu centrálního Polska (východní část Velkopolska) dochází k jednoznačnému závěru, že tomu tak, zvláště v období 13.—15. stol., nebylo. Naopak od 2. pol. 13. přinejmenším do 1. půle stol. 15. byly dřevěné dvory na kopcích sídly elity a nejbohatších feudálů z uvedeného území. V tomto období zde také nebyly budovány privátní kamenné hrady.

Další příspěvky jsou již zaměřeny na výsledky výzkumu jednotlivých lokalit. R. Boguwolski referuje o hrádku v Plemiętach (podrobně recenzováno v AH 11, 1986, s. 532—534), G. Wilke o obranném dvoře v Słoszewach (vznik v 1. pol. 14. stol., hlavní budova, zřejmě jednopatrová, hrázdné konstrukce rozměrů 13×7,5 m, zachovala se celá štítová stěna s negativy trámů, jde o stavbu jednorázovou bez pozdějších přestaveb, množství archeologických nálezů, např. více než tisíc kusů hrotů střel kuše,

etc.). K. Grażawski o opevnění typu „motte“ v Rodoszkach (s centrální věžovitou stavbou ? poč. 15. stol.) a o hrádku v Bachotku (dvě fáze — konec 12. až poč. 13. stol. a pol. 13. až poč. 14. stol. — věž rozměrů 6X7 m).

Dvě kratší informace jsou z pera E. Krauseho. V první doplňuje výsledky J. Kamińské v Siedlatkowě (zjištěny hospodářské budovy stejného časového zařazení jako hrádek, které po jeho zániku pokračovaly dále, ve třetí fázi vzniká opodál zděný dvůr — 2. půle 16. popřípadě poč. 17. stol.), ve druhé prezentuje poznatky získané na hrádku v Szamotułach (2. pol. 14. stol., zástavba dřevěná nebo dřevito-hlinitá).

Dvojice autorů T. Łaszkiwicz a P. Wawrzyniak se zaměřuje na opevnění v Popówě (2. a 3. třetina 14. stol., obytno-obranná věž čtvercového půdorysu o stranách 7,4 m, základová partie vsazená do hmoty násypu zachovaná in situ až do výše 2,4 m byla vyplněna jílem, věž měla zřejmě více než tři podlaží, hospodářské zázemí nezjištěno, strážní funkce).

R. Sachs velmi stručně rekapituluje výsledky výzkumu kamenné věže v Siedlęcinie u Jelení Hory, zkoumané v roce 1938 F. Geschwendtem. Zdá se, že jde o značně významnou lokalitu, jejíž revizní výzkum by byl žádoucí (P. K.).

Viceméně teoretického zaměření je pasáž S. Kołodziejského vážící se k problematice drobných středověkých opevnění v západním Malopolsku (zabývá se otázkou terminologickou — mimo jiné navrhuje označení obranné šlechtické sídlo, jejich vznik nejdříve ve 2. pol. 13. a poč. 14. stol. — upozorňuje na důvody, které k tomu vedly, jistá podobnost se Slezskem, etc.).

Konečně jediná materiálově zaměřená práce pochází od K. Wachowského, který zpracoval cca 300 kusů střel — šípů bez hrotu ze zámku v Lehnici, z nichž většina se dochovala v úplnosti. Kompletních šípů bylo zaregistrováno kolem 20 exemplářů. Z hlediska konstrukčního rozlišuje W. dva základní typy (1/3 množství a 2/3 množství), které jednoznačně charakterizuje a uvažuje o možnosti jejich použití (hrot s tulejkou či trnem, oboustranné zahrocení nebo tupé seřiznutí v místě nasazení na tětivu — přesnost střelby, profilace a funkce letek — opeření, stopy smůly v místě nasazení hrotu, etc.). Řídké analogie ze západní Evropy souhlasí s uvedenými dvěma základními typy, jejichž délka se pohybovala kolem 37 cm a váha okolo 40 g a které jsou kladeny do 15. stol. (Toulec se čtyřmi hroty, z nichž dva byly opatřeny dřevěnými násadami, byl také vybagrován v roce 1960 z řeky Moravy v Moravičanech, okr. Šumperk. NZ uložena v AÚ ČSAV Brno pod číslem 3219/60.)

PAVEL KOUŘIL

Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniaczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. Red. J. Hertl a J. Wroniszewski. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1987, 247 s., 5 tab. v textu.

Publikace přináší materiály genealogického sympózia z 21.—23. 9. 1983, organizovaného v Golubu-Dobrzyni spolkem „Związki rodowe i terytorialne Polski średniowiecznej“. Jde o závažné výsledky bádání o významných polských šlechtických roddech a problematiku s genealogií souvisící, přičemž význam pro nás spočívá ve značné příbuznosti vývoje, o obecných zákonitostech nemluvě. Výtah ze své plánované monografie o rodu Łabędz erb labuť uvedl J. Bierniak. Příslušníci rodu se objevují počátkem 14. století, ale dělba majetků větví byla provedena už ve 13. století. Praotce hledá mezi Všebořici, ovšem popírá předpokládané spříznění s našimi Hrabišici. B. Śliwiński se zabývá rodem malopolských Lisů (erb dvakrát překřížovaná střel), ale zatím nemůže potvrdit Długošův údaj, že z nich pochází krakovský vévoda Mikuláš a arcibiskup Pełka. Úvahy o rodu Godziembů za Jagellonců (erb sosna) jsou obsahem příspěvku J. Pakulského, hluboce rozpracovaného díky bohatství pramenů 15. století. Ród Rawiczów w wiekach średnich je název příspěvku J. Wroniszewského, jenž v závěru vyslovuje hypotézu, že existuje příbuznost Rawiczů s Tršovci, kterou předpokládal již Długoš. Významem topografických názvů se zabývá T. Wasilewski. Poukazuje na různost starších a novějších povolání souvisejících s pozdějšími hesly, na erbovní názvy